

MKZ OP HET HUNEVED

verslag van een speurtocht van werkgroep Archief & Onderzoek

Marianne Mulders in samenwerking met
Frans Meijer, oud-luitenant-kolonel van de Marechaussee

De hele groep van marechaussees, de veldwachter, de jachtopziener en de veearts met hun echtgenotes

Deze mannen van de Koninklijke Marechaussee, de veldwachter en de jachtopziener uit Annen zijn de hoofdrolspelers van de MKZ-bestrijding en van de zoektocht naar hun identiteit.

Een simpel gegeven. Dachten we.

Twee foto's, nee eigenlijk drie, maar een is een deelvergroting van de ander.

Een hunebedje, een groepje mannen in uniform, marechaussees, of met pet, een bordje met 'Mond- en Klauwzeer' aan hun voeten, al dan niet met een paar dames en een heer. De naam van de fotograaf staat op de rand: L. van Groningen uit Assen. Gekregen voor het fotoarchief via ene tante Griet... Geschat jaartal rond 1928. En een hint dat de man met de pet waarschijnlijk de veldwachter van Annen is.

Zo begon het.

De foto waarop ook de dames afgebeeld staan, werd als illustratie gebruikt in een van de artikeltjes over het hunebed D IX (zie Toen 4-1). Tegelijk verscheen deze foto in het DvhN van 2-3-'09 met de vraag wie deze mensen zijn.

Wat een foto al niet te weeg kan brengen.

Niet dat de reacties met karrenvrachten tegelijk binnenstroomden. Maar wel dat we een jaar lang ermee bezig zouden blijven. En nog is niet alles opgelost. Dat zal wellicht ook niet meer gebeuren. Te lang geleden, uit het gezichtsveld en het geheugen van de meeste mensen.

De eerste reactie kwam van een oud-brigadecommandant van de Koninklijke Marechaussee (KM) uit Coevorden. Hij gaf er meteen een kleine inwijding in de taal van het uniform bij. Het zou gaan om 2 onderofficieren en 5 manschappen. Hij kon ze onderscheiden door de verschillende wit en grijsstinten van de schouderkoorden, in het vakjargon 'vlechtsnoeren' geheten en

de dikte van de 'chevrons' de schuine punten op de mouwen. Manschappen der marechaussee hebben een bepaalde klasse van 1 t/m 4, maar om welke het hier gaat, is niet duidelijk. En dan is er een man in een heel ander uniform van -naar zijn idee- de Rijksveldwacht.

Reacties uit het dorp leverden als mogelijkheden veldwachter Hidding of Joling.

Een zeer welkome reactie kwam van Frans Meijer uit Harderwijk, oud-luitenant-kolonel van de Marechaussee en redacteur van Marechaussee Contact. Nu ook medewerker aan dit artikel. Hij bood aan om de foto in hun blad te plaatsen.

Tja, toen ging er toch echt een balletje rollen.

Wij kregen via onze TOEN-website een reactie daarop uit Beek (Limburg), ook oud-KM-er, die geen mensen herkende maar wel graag wilde weten of er in Annen-Anloo dan ook een marechaussee-post of kazerne was geweest. Hij kende namelijk alleen Bareveld in onze omgeving. Hij houdt op de site <marechausseesparen.nl> een (foto-)archief over de verschillende posten bij.

En bij Frans kwam een reactie binnen van de heer Bruggink uit het Drents Museum. Die wist te vertellen dat de veldwachter niet van het Rijk maar van de Gemeente moest zijn, vanwege het ontbreken van zo'n vlechtsnoer. Wat nog veel verheugender was, dat hij een collega had die bij het zien van de foto reageerde met: "Daar staan mijn opa en oma op! Mijn moeder heeft dezelfde foto!".

Kijk, dat geeft de burger moed..

We hadden ineens een drietal uitgangspunten in handen.

1 Contact leggen met die collega

2 Speuren naar dossiers over Bareveld

3 Speuren naar meldingen over MKZ-uitbraken, want die gevreesde ziekte moest al van ouds her officieel gemeld worden bij de lokale overheid.

Henk Veenhof en ik togen naar het gemeentearchief. We zouden breed zoeken. Blik op oneindig en gewoon alles doorspitten op trefwoorden marechaussee en mond- en klauwzeer. Ik zou me richten op de raadsverslagen van 1928 plus en min een jaar, en hij met zijn archiefervaring allerlei "losse" mogelijkheden als nota's, brieven en dergelijke.

Zo kwam er een door de muizen aangeknabbelde blauwdruk van de kazerne Bareveld boven water. Bij ons in de gemeente vooral bekend als Eexterveenschekanaal/Bareveld. Het daarop vermelde jaartal leidde naar een raadsstuk van 1909, op het moment van spitten **precies 100 jaar** geleden.

25 augustus 1909

(Burgemeester en voorzitter Römelingh en secretaris J H Mulder)

De Voorzitter brengt ter tafel een verzoekschrift met daarbij behorende tekening en beschrijving in dubbel van den Kapitein Eerstaanwend Ingenieur te Zwolle met verzoek om op het kadastrale perceel dezer gemeente Sectie D no 1515 ten behoeve van het Rijk een marechausseekazerne te mogen stichten. Na eenige besprekingen wordt met algemeene stemmen besloten de gevraagde vergunning te verlenen.

De aanleiding vormde destijds een aantal onlusten (drankmisbruik en ernstige mishandelingen) in de aardappelmeelfabriek 'Wildervank en Omstreken' en de te grote afstand voor post Wildervank of voor de veldwachters van Annen om daar op tijd in te kunnen grijpen. Het boek 'Anno Anloo: dertien Drentse dorpen onder één noemer' vertelt hier ook over.

Het adres van deze kazerne was Semsstraat 147-149-151 in Eexterveenschekanaal 100 meter van het bordje Bareveld. Het pand, nu opgedeeld in drie woonhuizen, staat er nog steeds, de paardenstal eveneens.

Er is inderdaad nooit een KM-post in Annen geweest, alleen een veldwachterspost. Maar er zouden wel marechaussees van de Bereden Brigade Bareveld ingeschakeld geweest kunnen zijn in verband met de MKZ-uitbraak.

Henk vond nog een nota van de opperwachtmeester aan de burgemeester uit 1920, over de uit te betalen jaarwedden. Er zaten op dat moment daar opperwachtmeester Petrus Bos, wachtmeester Jacob Stegenga, en de marechaussees Hendrik Kloppenburg, Frans Kohlschein, en Izaak Poutsma. Helaas zijn deze namen acht jaar te vroeg voor onze foto.

Henk ontdekte dat in 1915 er speciale toezichthouders op MKZ aangewezen waren. Voor Annen waren dat M. Dekker, H. Schuiling jr en E Mulder. Maar zo iets was er niet rond 1928.

We konden rond die datum niets vinden, noch over de MKZ noch over de marechaussee.

Die hele vroege dossiers zijn niet meer volledig, maar het is toch gek. MKZ is niet niks. Dat blijkt wel uit 1915. We moeten ergens fout met die datering zitten. Er MOET iets zijn, maar waar, liever gezegd wanneer?

Frans ging als oudgediende op zoek naar Barevelders in het KM-museum te Buren in de Betuwe. Het resultaat was uiterst summier: dossier Anloo/Bareveld omhelst slechts één enveloppe met één A-4-tje info en wat knipsels. Maar wel interessant. Zo lezen we dat in 1935 de Bereden Brigade werd omgezet in een Brigade te Voet.. Dat die op 10 mei 1940 nog intact was. En dat uiteindelijk bij de reorganisatie van de Nederlandse Politie op 1 maart 1943 alle bestaande brigades werden opgeheven, zo ook Bareveld. Er stond -hoopvol- ook een lijstje op van alle brigadecommandanten (opperwachtmeesters, oftewel 'owmr') van 1906 tot 1940 : achtereenvolgens Blanksma, Verbeek, Bos, Brands, Stegenga, Akkerman, de Ree en Roels. Voor de periode 1928 - 1932 kwamen Brands en Stegenga in aanmerking. Bos en Stegenga komen ook voor op de 8 jaar oudere lijst over de te betalen jaarwedden. Stegenga was toen nog gewoon wachtmeester. Hij heeft duidelijk promotie gemaakt.

Maar hoe zagen die eruit? Wie kon ze herkennen?

Frans wist andere KM-hulptroepen te mobiliseren en de foto's zoefden via internet naar deze helper, een wetenschappelijk medewerker aan het Nederlands Instituut voor Militaire Historie.

Het goede nieuws was dat deze helper twee personen zou kunnen herkennen, namelijk 'owmr' Adrianus Brands (*Appeltern 31-10-1885) en 'owmr' Jacob Stegenga (*Nijemirdum 20-07-1892).
Het slechte nieuws was dat ze geen van beiden op onze foto staan..

Dit spoor liep dood, maar ondertussen had Frans ook contact opgenomen met Brugginks collega Betty Nijhof, haar moeder had immers ook die foto's. Haar moeder is mevrouw Trijntje Nijhof-Huisman, woonachtig aan de Keukenhof., nee niet die in Lisse, maar in . .... Eext! Vanuit Harderwijk niet even langs te wippen. Maar vanuit Annen natuurlijk wel. Zo gingen Henk en ik gezellig op de thee bij mevrouw Nijhof.

En jawel, nog zo'n prachtig moment van "yessss"! Ze herkende zelfs meer dan alleen haar eigen ouders!

Haar vader en moeder waren Gerhard Huisman en Margtje Rutgers.

Gerhard -ook Gerrit genoemd- was geboren in het mooie met bomen omzoomde jachthuis aan de Spijkerboordsdijk 11/13. Hij was destijds jachttopziener. Hij staat maar liefst diverse keren -zij het piepklein- op foto's in 'Annen rondom de Brink!'. Ze hebben nog even gewoond in het toen nieuwe "seniorenhofje" Hofakkers 1.

Op de hunebedfoto staat de jachttopziener Gerhard/Gerrit Huisman, op de achterste rij, in burger met een gewone pet op. De eerste dame links in de jurk met de witte kraag is haar moeder Margtje Huisman-Rutgers. Maar Trijntje wist ook wie die mevrouw naast haar moeder was, die met de spikkeltjesjurk aan en de benen over elkaar geslagen. Dat blijkt mevrouw Joling te zijn. Schuin gedraaid zittend naast haar met de lage uniformpet op is haar echtgenoot veldwachter Joling. Ook uit Annen. De andere dames en heren herkende ze helaas voor ons niet. Ze had ook geen idee wat de gelegenheid was voor deze groeefoto met de marechaussee. En wat het verband met de MKZ precies inhield.

Wel, vier van de groep zijn geïdentificeerd. Nu de rest nog.

Na onze ontmoeting met mevrouw Nijhof-Huisman waarbij dus 2 echtparen op de hunebedfoto een naam hadden gekregen, namelijk jachttopziener *Gerrit Huisman* en diens vrouw *Margtje* plus veldwachter *G. Joling* en diens echtgenote, gingen we vol goede moed verder spitten en speuren.

Op grond van foto's vergelijken konden we sowieso een aantal namen van locale notabelen afstrepen: de middelste man in burger was geen burgemeester van Anloo, dus niet Engelenburg en ook niet zijn voorganger Römelingh, niet de gemeente-arts Borema of diens opvolger dokter Jager. Hoogstwaarschijnlijk zal de volksgezondheid ook niet in gevaar geweest zijn, alleen de veestapel. We moesten het wellicht gaan zoeken in de hoek van de veeartsen. Bij een MKZ-uitbraak is altijd een vervoersverbod van kracht en wordt de veearts ingeschakeld.

Het geval wil dat we in ons gemeentearchief ontdekt hadden dat gemeente Anloo in die tijd bepaalde faciliteiten met Zuidlaren deelde. Waaronder veeartsenijkundige zaken en de veearts. Zo bleek dat 1/3 van de bezoldiging van de veearts voor rekening van de gemeente Anloo kwam, 2/3 voor de gemeente Zuidlaren. Daar is het nodige over te doen geweest omdat Zuidlaren liever een fifty-fifty verdeling zag, maar Anloo daar helemaal niets voor voelde.....

Misschien lag hier ook de reden dat we niets konden vinden over de MKZ -bestrijding in Anloo. We moesten de koers verleggen en verder spitten in het archief van Zuidlaren (in Vries). Dus maakten Maarten Mulders en ik een afspraak om daar eens rond te neuzen in hun raadsstukken..

Als veearts was in verband met die salarisverdeling de naam Oosting naar voren gekomen. Zijn standplaats zou dan Zuidlaren moeten zijn. Hij woonde in elk geval niet in Annen.

Met veel enthousiasme van de archivaris aldaar werden stapels boeken voor ons aangesjouwd. Zuidlaren kon ons aan veel helpen, maar helaas niet aan een MKZ rond 1928, en geen foto van veearts Oosting, geen namen van marechaussees. Wel dat er in de jaren '20-'30 geregeld kleine MKZ-uitbraken waren, maar niet precies wanneer en hoe de aanpak in zijn werk ging. De Adolf van Nassau-kazerne in Zuidlaren stamt uit 1938 en daar heeft rond 1948 de marechaussee van Zuidlaren training gehad. Hun eigen plek was (later) aan de Julianalaan. Over de aanwezigheid van marechaussees in Zuidlaren van voor WO II was niets bekend.

We weten in elk geval ook zeker dat het niet burgemeester van Lutterveld uit Zuidlaren op de foto is. Zijn portret hing daar en hij leek er absoluut niet op.

Het gedoe over de bezoldigingsverdeling werd als het ware voortgezet in hun raadsnotulen. We resorteerden inderdaad onder Zuidlaren. Ook de kadavernietiging liep via Zuidlaren naar de Thermochemische Installatie in Bergum Friesland.

Wel hoorden we dat Petrus André Oosting in 1891 geboren was, getrouwd met Johanna Priester en dat ze behalve drie zoons ook een dochter hadden, geboren in 1918. Hééééé...? Zouden zij de twee andere vrouwen kunnen zijn? Op de foto lijkt het stel onmiskenbaar moeder en dochter te zijn.....De dochter lijkt alleen wel iets ouder dan 10 jaar. Tenzij de foto van later datum is.....!?! Ze woonden in het witte huis aan de Kerkbrink in Zuidlaren bij de afslag naar de Telefoonstraat, waar later veearts Hoogenesch heeft gewoond.

We riepen de hulp in van zustervereniging De Zeven Brinken. De foto zoefde via het internet die kant op. En al gauw was het weer even jubelen!

Want die burger met het snorretje bij het hunebed is inderdaad *veearts Oosting* uit Zuidlaren.

Hij is herkend door Roelof Pothof die vroeger melkboer in Zuidlaren was. Later hadden ze een delicatessenzaak aan de Stationsweg. Roelof kan zich nog herinneren dat veearts Oosting alleen melk van zijn vader wilde afnemen als die niet geleverd werd door boer Teun Baving.

Teun Baving kocht namelijk vaak wrakvee op uit Friesland. In Friesland heerste tbc onder de koeien en Oosting vertrouwde dat niet. Ze verkochten toen vaak nog rauwe melk dat rechtstreeks van de boerderij kwam. In de oorlog kwam er een wet die dat verbod. Alle melk moest toen gepasteuriseerd worden.
Over de moeder en dochter kon hij geen uitsluitel geven.

De teller van het aantal personen staat daarmee op 5 en wellicht 7 als we moeder en dochter meerekenen. En daar bleef het lange tijd bij.

Het enige wat nog dwars lag was de datering van de foto's. 1928 was een aanname.

Er moet toch echt ergens melding gemaakt zijn van een MKZ-uitbraak !!!

En daar kwam ineens de achterkant van de deelvergrotung van de mannen-foto boven water. Die had ik niet eerder gezien en niemand had mij verteld dat bij die ene foto de achterkant niet blanco was! Die bleek bedrukt te zijn om als ansichtkaart te kunnen versturen. En daar had de fotograaf zijn stempel MET DATUM opgedrukt! **JUNI 1930**.

Hadden we dat maar eerder geweten.

Terug naar het gemeentearchief in Gieten, raadstukken 1930. He, he , eindelijk hebbes !

12 juni 1930

"n a v de reeds gemelde MKZ - uitbraak in Eext, Anderen en Eexterzandvoort :

De heer Udding (raadslid) zegt dat de uren voor de afgifte van bewijzen voor het vervoeren van vee in de kring niet goed geregeld zijn.

De ingezetenen ondervinden er den last van. Spreker zet dit nader uiteen.

De voorzitter (burgemeester Engelenburg) belooft deze aangelegenheid met de marechaussee's die met de afgifte dier bewijzen belast zijn, te zullen spreken "

Geen namen verder. De uitbraak zal dus iets eerder -eind mei, begin juni- plaatsgevonden hebben. Ook niets te vinden over het verdere verloop, of over foto's na afloop.

Wel op 29 sep 1930, is er nog steeds gemor over de gedeelde bezoldiging van de keuringsveearts en de te lage vergoedingen voor Dr Oosting, nu komen er cijfers op tafel:

"In Anloo waren er in 1927 299 keuringen tegenover 955 in Zuidlaren, en in 1928 278 t.o.v. 1008. Waarbij aangetekend werd dat in Zuidlaren bij 1 slager vaak meerdere dieren tegelijkertijd werden gekeurd, wjl in Anloo voor 1 dier dikwijls een grote afstand moest worden afgelegd. Er zijn in Zuidlaren 3 a 4 x zoveel keuringen als te Anloo dus voor Anloo geldt het voor Dr. Oosting als een 'bijbaantje' en is f 2000,- wel voldoende betaald. "

Later in 1931 speelt dit nog:

De heer Udding wil liever een eigen keuringsveearts, ook de heer Steenge is hier voor:

"wjl de heer Oosting deze gemeente (=Anloo) slechts 'en bagatelle' behandelt. "

De beslissingen liggen echter bij Gedeputeerde Staten van de Provincie.

Verder is uit de gemeentelijke begroting in 1930 op te maken dat Pieter David Steenhuis veldwachter was tegelijk met G J Joling de gemeenteveldwachter. He, gelukkig, alles klopt nog steeds. En de dochter is ineens twee jaar ouder, klopt ook beter en maakt het waarschijnlijker..

Dan lezen we nog dat er

"aanvankelijk voor 1930 f 2,- was begroot als kosten waarschuwingborden, maar dat dat omhoog bijgesteld moet gaan worden omdat er nog rekeningen daarover binnenkomen"

Waarschuwing tegen wat???.MKZ toevallig???. Waarom zijn ze nu niet even iets preciezer?

Nou willen we het ook afmaken, nou gaan we echt 'helemaal tot aan het gaatje': op naar de krantenarchieven in het Drents Archief in Assen.

Niets in de Noord Ooster / Noordenveld-Oostermoer , maar wel het ultieme puzzelstukje

in De Provinciale Drentsche en Asser Courant !

Die meldt op zaterdag 14 juni 1930:

"De heer Hovius brengt de besmettelijke veeziekte mond- en klauwzeer, heerschende te Eext, Anderen en Zandvoort ter sprake. De genomen maatregelen, aldus de spreker, zullen wel goed zijn, doch een algemeene klacht is, dat zij die iets als slachtdier wenschen af te leveren, eerst hun veestapel moeten doen keuren door een dierenarts.

Misschien is ook dit wel goed, zegt spreker, doch deze moet voor zijn diensten betaald worden en daarmee gaat de winst van het te verkoopen product verloren.[...]"

Het geharrewar over het keurloon gaat nog een tijdje door, maar wordt dan gevolgd door het volgende :

"[...] Den Heer Udding is het opgevallen, dat men zich betreffende mond- klauwzeeraangelegenheden moet vervoegen ten huize van den heer F. Kremer te Annen. Het is spr. bekend dat niet alles aan de eischen voldoet en de menschen soms een uur bij Kremer moeten wachten. Bewijzen van vervoer van een koe naar den stier moeten onmiddellijk worden afgegeven en zoo vroeg mogelijk, meent spr.

De VOORZITTER zal deze aangelegenheid met de marechaussee's bespreken "

Er had wat mij betreft best nog een mooie foto bij mogen staan van een groepje marechaussees op een hunebedje, maar helaas, je kunt niet alles hebben.

Op maandag 23 juni 1930 als extra bevestiging van onze puzzel nog even dit:

"Het veeervoerverbod geldt thans voor geheel N.O.Nederland, zoals de Minister van Staat, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw met ingang van 21 juni hebben afgekondigd[...]."

Een maand later is alles voorbij, rozengeur en maneschijn, en viert men in Annen een groot zomerfeest met paarden en kermis op de Brink.

Ziezo, dossier 'MKZ op het Hunebed' voorlopig gesloten.

Dachten we.

Het netwerk van de Marechaussee dacht echter met ons mee:

Frans kreeg een eenvoudige doch briljante tip van kapitein b.d. Cees Zuidema.

Of we wel wisten dat marechaussees vaak gewoon getrouwd waren en met hun gezin in/bij de kazerne woonden en dat ze daardoor gewoon ingeschreven moesten staan in het woonleggerbestand van de gemeente?

Nee dat wisten we niet.

Terug naar het archief: oef... ruim 2 meter gezinskaarten op alfabet.

Periode 1906-1938.

Alle namen van A t/m Z gedurende 32 jaar uit alle dorpen gemeente Anloo door elkaar. Zucht.

Kaarten soms al meer dan honderd jaar oud! Kennelijk af en toe een stapeltje gevallen, of iemand kende zijn alfabet niet.

En hoe zoek je op alfabet als je geen namen weet ?

Wel, dat gaat zo: kaart voor kaart -omdraaien -kijken naar beroep en dan naar woonplaats. In de hoop dat...

Lastig was dat ook hier, net als bij de bewoningsgeschiedenis van Annen, er sprake is van een aantal gemeentelijke omnummeringen, u weet nog wel, zanddorp A / veendorp B en daarna dorp met letter en steeds bijgestelde nummers.

Eexterveenschekanaal (B) bevat achtereenvolgens:

B 356-a = kazerne, later per kazernehuis B 376, B 377, B 378, B 379 (stal?)

gevolgd door B 292, 294 en 296. B dorp wordt bij nader inzien N dorp en de huizen heten nu N 66, N 67, N 68 en N 69 komt ineens te vervallen.

O ja, de bereden brigade wordt in '35 brigade te voet. Weg paarden, weg stal.

Tot slot is alles omgetoverd tot Semsstraat 147-149-151 en dat is het nog,

Toch pakte alles wonderwel uit. De nodige uurtjes verder kon ik een lijst van 34 marechaussees samenstellen -waarvan 1 uit Annen- en daaruit diegenen vissen die hier rond 1930 waren. Frans was blij met alle namen, want er is toch al zo weinig over van het verleden van kazerne Bareveld, maar voor de identificatie op onze MKZ-foto kwamen er slechts 4 in aanmerking.

En zo concludeert Frans aan de hand van het uniform dat:

1- de man helemaal links op de foto toch brigadecommandant -opperwachtmeester

Jacob Stegenga moet zijn;

2- dat de wachtmeester met wat een blauwe nestel en zilveren chevron zal zijn, tweede van rechts *Sijbren Meintema* is.

3- dat een van de anderen dus *Samuel de Jong* moet zijn.

De rest blijft onbekend, wellicht hulptroepen van elders.

Het is zelfs mogelijk dat *Lute Redeker* toevallig over was uit Apeldoorn en wel eens met zijn collega's van Bareveld op de kiek wilde.

Wellicht kan iemand van de familie Redeker hier uitsluitel overgeven.

Misschien dat we nog eens een uitstapje naar Den Haag moeten maken naar Het Nationaal Archief. Daar ligt een dossier te wachten met de tintelende titel "Staat van uitzendingen van detachementen marechaussee voor vervulling van politietaken 1927-1932".

Helaas niet via internet raadpleegbaar dus moet je dat dossier ter plekke in de studiezaal opvragen. Zover zijn we niet gegaan.

Misschien zijn er onder u lezers wel mensen die bij nader inzien de mannen herkennen.

Misschien, misschien, misschien

Als dat zo is, laat het ons dan weten, alstublieft

Nagekomen mededeling: in januari 2013 kreeg ik een bevestiging van de familie Redeker dat inderdaad Lute Redeker op de hunebedfoto staat.

bron

-fotoarchief Historische Vereniging Annen

-blauwdruk en raadsstukken Archief gemeente Aa en Hunze waarin opgenomen de voormalige gemeente Anloo

-raadsstukken Archief gemeente Tynaarlo waarin opgenomen de voormalige gemeente Zuidlaren

-Kranten-archief Drents Archief te Assen

-correspondentie KM-archieven onderzoek Frans Meijer

-A° Anloo dertien drentse dorpen onder één noemer, samenstelling Ch. van der veen, Albert Rademaker, Harry Cock

Van Gorcum, Assen 1997